

FELSEFE DÜNYASI

2007/1 Sayı: 45

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR

Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K. 21 Yenışehir / ANKARA

Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:

Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA

Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

“MODERN BİREY” KÜLTÜ

Arslan TOPAKKAYA*

Çağımız sosyal bilimlerin üzerinde en çok durduğu konulardan birisi hiç şüphesiz ki modern birey anlayışı ve bu bağlamda gelişen bireyselleştirme (*Individualisierung*) tartışmalarıdır. Buna bağlı olarak Ben'in kim olduğu, modern bireyin benliğinin nasıl bir gelişim gösterdiği, modern bireyin diğer insanlarla, sosyal gruplarla, toplumla ve devletle nasıl bir ilişki içinde olduğu soruları, sosyal bilimcilerin cevap aradığı önemli sorulardır. Bu tartışmalar bağlamında, modernleşmenin bizi nereye götürdüğü konusunda geniş bir fikir birliği vardır. Sosyal bilimcilerin çoğunun üzerinde birleştiği görüş şudur: Bireyin kendini gerçekleştirme, bağımsız olma ve kendi özel dünyasının sınırlarını genişletme isteği durmadan artmakta; buna karşın geleneksel değerler üzerine kurulan bir yaşam tercihi azalmaktadır. Kendi kararını kendi vermek, heyecanlı bir hayat sürmek, bireysel olarak kendini gerçekleştirmek ve hayatından daha fazla lezzet almak bugünkü modern insanın yöneldiği ve kendisine amaç olarak seçtiği şeylerdir. Bu sosyal süreç, “Benlik Çağı”, “Narsizm Kültürü”, “İnformalizm”, “İntimizm”, “Personalizm”¹ gibi farklı kavramlarla ifade edilmesine karşın, hepsi genel anlamda bireyselleştirme sürecinin farklı yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Bu süreçle ilgili sadece kullanılan kavramlar farklı olmayıp aynı zamanda bu sürecin sonuçları hakkında da farklı görüşler söz konusudur. Birçok yazar bireyselleştirme hakkında karamsar bir tavır sergilerken, diğer bir kısmı daha iyimser bir tavır sergilemektedir. Bu sürecin olumsuz yönlerine dikkat çeken düşünürler, bireyselleştirme sürecinin temelini oluşturan özgürlük kavramının, insanı hedonizm ve egoizme sürüklediği saptamasında bulunmaktadır. Bu olaya pozitif açıdan bakanlar ise modern bireyin bu sayede bilinçli tercihlerde bulunduğu, kendi hayatını özgür ve rasyonel bir biçimde planlama şansına sahip olduğu olgusunu dile getirmektedirler. Her iki tarafında birleştikleri nokta ise, bireyselleştirme sürecinin bireyi geleneksel bağlarından kopardığı gerçeğidir. Bu gerçek madalyonun sadece bir yüzüdür. Bireyselleştirme sadece sosyal bağların yok olmasına sebep olmaz; o, aynı zamanda yeni sosyal bağlar da kurmaktadır. Geleneksel anlamda bireysel bağlar, modernleşme sürecinde başkalaşır

* Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. E-posta: arslan_topakkaya@hotmail.com

¹ Buradaki Personalizm, C. Renouvier tarafından ilk defa ortaya atılan E. Mounier tarafından geliştirilen felsefi Personalizm'den farklı bir akımdır. Buradaki Personalizm insanı geleneksel değerlerden bağımsızlaştırma amacı taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında onu bizzat felsefi Personalizme karşıt bir akım olarak değerlendirmek yanlış olmasa gerektir. Daha fazla bilgi için bak. Süleyman H. Bolay, *Felsefi doktrinler sözlüğü*, Ankara 1990, s.204 vd.

dışsal ve anonim birliklere dönüşmektedir. Modernleşme süreci, bireyin dar ve doğrudan sahip olduğu çevresini bir ilişkiler ağına dönüştürmektedir. Bir taraftan siyasi idare ve sosyal organizasyonlar, bireylerin ihtiyaç duydukları gözetim fonksiyonunu yerine getirirken, diğer taraftan modern bürokratik sistem, bireyin varlık güvenliğini artırmakta ve her bireye -artık ihtiyaç duyulmayan- sosyal birliklerden ayrılma imkânını vermektedir.

İlerleyen bireyselleştirme, artan seçme imkânlarını da beraberinde getirmektedir. Bireyselleştirme akımının olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğu açıktır. Bireyselleştirmenin olumsuz yönüne dikkat çeken düşünürlerin temel çıkış noktası, toplumdan kendini soyutlayan bir bireyin, zayıf bir birey ve "içi boş bir ben" olacağı tespitidir.

Bireyselleştirmenin olumsuz yönüne ve buna bağlı olarak değişen modern toplumsal olgulara dikkat çeken ilk düşünür psikanalizci E. Fromm (1900-1980)'dur. Fromm, bu konu hakkındaki görüşlerini 1941'de kaleme aldığı "Özgürlükten kaçış"² (*Die Furcht von der Freiheit*) adlı eserinde dile getirir. Ona göre modern bireyin durmadan artan bağımsızlığı ile gittikçe artan yalnızlığı arasında bir paralellik söz konusudur. Yani bir taraftan bireyin gücü artarken, diğer taraftan da yalnızlığı aynı oranda artmaktadır. Modern bireyin özgür bir şekilde seçme olanakları ve şansı durmadan artarken paradoksal bir şekilde onun "kendine ait kararları" alma kabiliyeti azalmaktadır. Ona göre bu gerçeklik kendisini en güzel şekilde Kapitalizmde gösterir. Kapitalist bir ilişkide birey daha özgür olmasına karşın, bu özgürlükten tatmin olmayan birey, yeni bir özgürlük alanı yaratma çabasına girmektedir. Fromm'a göre, kendisini toplumsal yapıda gerçekleştiren üç türlü "özgürlükten kaçış" söz konusudur. İlk kaçış yolu *otorite'ye* kaçıştır. Bunun en güzel örneği Alman toplumunun Hitler'i ve onun partisini iktidara getirmesidir.³ İkinci kaçış yolu *Destruktivizm*'dir. Bundan kastedilen şey, duygusal izalasyon probleminin çözümünün başkası ya da başkalarını yok etme eğiliminde aranmasıdır. Birey bu sayede dış dünyanın baskılarından da kurtulmaktadır. Özgürlükten kaçışın üçüncü yoluysa *otomatik Konformizm*'dir.⁴ Konformizm, başkalarının yaptığını yapmak, yani bireyin başkalarının beklentilerine uygun davranması ve bu beklentileri davranışlarında yansıtmasıdır. Başkaları tarafından onaylama ve kabul görme, birçok açılardan engellenmiş olan bireyi harekete geçiren temel faktörlerdir. Fromm'a göre bu hareket ettirici faktör, birey tarafından gittikçe

² Erich Fromm, *Die Furcht von der Freiheit*, Frankfurt am Main 1983.

³ Fromm'a göre Hitler'in iktidara gelmesinin en önemli sebebi, insanların kendi özgürlüklerinden vazgeçmesi ve kendisinde olmayan güce sahip olabilmek için kendi dışında herhangi bir şeyle ya da herhangi biriyle bir birliklik kurma ihtiyacıdır. Krş. A.g.e., s. 125 vd.

⁴ "İlke olarak ya da uygulamada, çevresinde kabul görmüş veya egemen durumda olan davranış modellerine, düşünce tarzlarına uyan kimsenin hareket tarzı. Toplumun değer yargılarına, geleneklerine saygı duyma, onlara karşı çıkmama, onlarla barışık yaşama tavrı". Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 622-623.

artan bir oranda tercih edilmekte ve bu durum insanı belli bir noktadan sonra "beyinsizleştirmektedir".

Bu son kaçış yolu, yani bireyin kendini tamamen başkalarının kontrolü altına sokması, son yıllarda birçok kültür eleştirmeni ve psikolog tarafından çok sert bir biçimde tenkit edilmiştir. Bu eleştirileri yapanlardan birisi 1950'li yıllarda yaşamış olan D.Riesman'dır. Riesman "Yalnız Kitle"⁵ (*Die einsame Masse*) adlı eserinde üç farklı insan tipinden söz eder.⁶ Birincisi geleneğe, ikincisi bizzat kendi benine, üçüncüsü de başkalarına bağlı olan insan tipidir. Riesman'ın gelenek oryantasyonlu birinci insan tipi, oturmuş ve henüz farklılaşmamış topluma karşılık gelmektedir. Bu tür toplumlarda sosyalleşme süreci, dinin ve ritüellerin alışılabilmiş örneklerine göre şekillenmektedir. Bu tür farklılaşmamış toplumlarda, toplum üyeleri davranışlarını, sahip oldukları statü ve sosyal role göre ayarlamaktadırlar. Herhangi bir toplum üyesi kendi davranışlarını haklı çıkarmak için geleneğe başvurur. Bu hep böyle olagelmıştır ve böyle de devam etmektedir. Toplumsal farklılaşmanın ve rasyonelleşme sürecinin artması, eski sıkı sosyal örneklerin yok olmasına sebep olmuştur. Gelenek eski gücünü, yön verici etkisini ve istikrarı sağlama yetisini kaybetmeye başlamıştır. Nüfus artmakta, yeni değerler ve gerçeklikler keşfedilmektedir. Bütün bu değişimler Riesman'a göre, geleneğin yardımı olmadan ayakta kalabilen, yeni imkânlarla uyum sağlayabilen ve aynı zamanda kendine ait bir değerler sistemi yaratabilen yeni bir birey tipi oluşmasına sebep olmuştur. Bu insan tipi bağımsız bir hayat sürme imkânına sahiptir. Bu insan tipini doğru yolda tutan şey önceden kazanmış olduğu ahlaki değerlerdir. Bu yeni insan tipi, kendi koyduğu amacı gerçekleştirmek için her şeyi yapan bir tiptir. Riesman, bu insan tipinin II. Dünya Savaşına kadar sosyal gelişmelerde belirleyici rol aldığı inancındadır. II. Dünya Savaşından sonra ise birinci tipin tam tersi olan dışa dönük insan tipi ortaya çıkmıştır. Birinci birey tipinin aksine, dışa yönelik⁷ ikinci tip herhangi bir yaşam amacını gerçekleştirmek üzerine kurulmamış olup değişen toplumsal şartlara hızlı bir şekilde tepki vermesiyle ön plana çıkmaktadır. Bu birey tipinin referans noktalarını arkadaşları, akrabaları, dostları ve kamuoyu belirlemektedir. Riesman'a göre, bu tip üretimin değil tüketimin daha önemli olduğu toplum modeline karşılık gelmektedir. Burada birey kendi değerlerini gerçekleştirme ısrarında olmayıp kendisini moda akımlara uymakla yükümlü hissetmektedir. Riesman, kendisinin tespit ettiği bu toplum modelleri ve buna denk düşen bireysel yapıların yalın haliyle toplumda bulunmasının oldukça zor olduğu inancındadır. Kesin doğru olan ise, her insanın bu üç farklı birey tipini bizzat kendi içinde taşıdığıdır. Riesman'ın bu tespitleri çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Riesman özellikle I. ve III. yönelim tipini yeteri kadar birbirinden ayırmamakla suçlanmıştır.

⁵ Bk. David Riesman, *Die einsame Masse. Eine Untersuchung der Wandlungen des amerikanischen Charakters*, Hamburg 1958.

⁶ A.g.e., s. 24 vd.

⁷ A.g.e., s. 9 vd.

Kendi oryantasyonunu geleneğe göre belirleyen birisi, netice itibarıyla bunu diğer insanlar üzerinden (aile, toplum, kavim vs) yapmaktadır. Buradan hareketle, geleneğe bağlı oryantasyon ve dışsal oryantasyon arasında keskin bir ayrımın yapılamayacağı eleştirisi, yabana atılmaması gereken bir eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Riesman'ın bu görüşlerinden hareket eden iki düşünür oldukça karamsar bir sonuca ulaşmışlardır. Bunlardan birincisi modern bireyin ağır, narsist bir kişilik bozukluğuna düşer olduğuna inanan Christoph Lasch, ikincisi onun arkadaşı ve modern insanın gerçekte olgunlaşmamış öz olduğunu söyleyen Richard Sennett'dir. Daha önce E. Fromm tarafından "beyinsiz insan" olarak tanımlanan modern birey, Lasch'ın kendi zamanındaki Amerikan kültürünü anlattığı "Narsizm Kültürü"⁸ (*The Culture of Narcissism*) adlı eserde yeni bir anlam kazanır. Lasch modern insanı "narsist şahsiyet" olarak betimler. Ona göre, Amerikan halkı 60'lı yılların aktif politik yaşamından sonra kendi "egosuna" geri çekilmiştir. Lasch'a göre modern birey, tam olarak yalnız kalan bir göçmenin⁹ karşı kutbunu oluşturmaktadır. Modern birey artık kendi gücüne inanan yalnız bir insan değil, diğerlerine tamamen bağımlı olan bürokratik bir insandır. O, artık tek başına ve kuvvetli bir şahsiyete sahip olan birisi değildir. O bunları sadece hayal etmektedir. Modern birey yalnızca günlük ekmeğini kazanmada değil, aynı zamanda psikolojik açıdan da diğer insanlara tamamen bağımlıdır. 70'li yılların modern insanının en önemli özelliği başkalarına hayranlık duymasıdır. Birey mutlu ve kendinden emin görünebilir. Fakat bu sadece görünüşte böyledir ve bireyin içsel boşluğunu maskeleymektedir. Modern birey kendisine "ben, ben ve başkaları" cümlesini kılavuz seçmesine karşılık, bu hiçbir zaman bireyin tam olarak kendini gerçekleştirdiği, başkalarına ihtiyaç göstermediği şeklinde anlaşılmalıdır. Modern birey narsist¹⁰ şahsiyet olarak bütün enerjisini sahip olduğu olumlu imajın devamı için harcamaktadır. Narsist memnuniyet, sosyal çevrenin kabulü ve hayranlığı olmadan mümkün değildir.¹¹ Lasch, narsist bir şahsiyeti yarın gerekli miktar dozu nasıl bulacağı sorusuyla yatıp kalkan bir uyuşturucu bağımlısına benzetir. Bu şekilde betimlenmiş bir bireyin toplumsal sorunların çözümüne katkı sağlaması beklenemez. Sosyal problemlerle ilgilense bile, bu ilgi herhangi ahlaki bir kaygıdan dolayı değil, kendi benini tatmin ve insanların dikkatini kendi üzerine çekmek içindir. Lasch, narsist şahsiyetin oluşumunu

⁸ Bk. Christoph Lasch, *Das Zeitalter des Narzissmus*, Hamburg 1995.

⁹ Bu kavramdan kastedilen şey Amerika'ya dünyanın herhangi bir yerinden sonradan göçen ve karşılaştığı toplumda kendini yalnız hisseden bireydir.

¹⁰ Narsizm kavramının kullanımı bazı yanlış anlamalara sebep olmuştur. Narsizm günlük dilde çoğu zaman aşırı bireycilik ve egoizmle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Birçok popüler bilimsel yayınlarda bu kavram bireysel değer ve normlardan uzaklaşma bağlamında kullanılmıştır. Psikanalizde ise bu kavram Ben'in gelişimine değil; aksine şahsiyet bozukluğuna işaret eder. Lasch'a göre toplumsal normların yokolması artan egoizmin ve bireyselciliğin sebebi değildir. Tam tersiyle söylersek Narsizm ilk fenomen olup; egoist davranış onun sonucudur.

¹¹ Lasch, 1995, s. 296 vd.

açıklarken *Frankfurt Okulu*'nun görüşlerine başvurur.¹² Larsch özellikle M. Horkheimer (1895–1973) ile T.W. Adorno'nun (1903–1969) görüşlerine önem verir. Her iki düşünür de bağımsız bir benliğin gelişiminin baba otoritesinin tamamen içselleştirilmesiyle mümkün olduğu görüşündedir. Gelişen bir çocuk, babasıyla olan cinsel çatışmaları başarılı oranda çözdüğü ölçüde kendinde bir vicdan geliştirecektir (Freud terminolojisiyle üstün ben *Über-Ich*). Bu vicdan, çocuğun yetişkinlik zamanında, ona biyolojik içgüdülerine hakim olma ve davranışlarını kontrol etme yetisi kazandıracaktır. Adorno ve Horkheimer baba otoritesinin içselleştirilmesi ve ona uyum sağlanmasını, otoritenin toplumsal formuna karşı koymanın ve bireyi bu anlamda korumanın temel şartı olarak kabul ederler. Sağlıklı bir sosyalleşmeyi mümkün kılan aile tipi, "patriyarşal-orta sınıf" aile tipidir. Adorno ve Horkheimer'a göre, bir takım sosyal gelişmeler neticesinde bu aile tipi bozulmuş ve ailede babanın ağırlığı gittikçe azalmıştır. Zayıflayan bu aile tipiyle birlikte sosyal normları içselleştirme imkânı da yok olmuştur. Bunun doğal bir sonucu onlara göre, modern bireyin durmadan artan bir oranda benlik karakterinden uzaklaşmasıdır. Bu yozlaşmayı "Kültür Endüstrisi" de hızlandırmıştır.¹³

Bu teori ve açıklamalarla Larsch'ın narsist şahsiyet teorisi arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusu önemli bir sorudur. Lasch'a göre "patriyarşal-orta sınıf" aile tipinin yok olması, bu aile tipinin görevlerinin bürokratik kurumlar tarafından üstlenilmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁴ Bu kurumların problemi, bireylere yön verememek ve onlara bir dayanak noktası oluşturamamaktır. Başka bir ifadeyle, modern kurumlar ataerkil otoritenin fonksiyonlarını yerine getirememektedir. Eski eğitim tarzının karakterize ettiği tartışma ve çatışmalar kaybolmuş, güçlü ve kendinden emin bireyler yerini hazcı bireylere bırakmıştır. Larsch, bu tür bireyleri, neurotik (sinir hastası) bireyler olarak niteler. Modern bireyde bulunan bu narsist özellik çok az bilinen bir gerçektir. Çünkü toplumdaki herkes aynı hastalıktan muzdariptir. Lasch'ın bu görüşleri kısmi kabulün yanında eleştirilere de maruz kalmıştır. Eleştirmenler Lasch'ın bu çıkarımlarda bulunurken herhangi bir bilimsel metoda başvurmadığını ya da kısmen başvurduğunu ve tarihsel süreci keskin sınırlarla birbirinden ayırdığı eleştirilerini yapmışlardır. Bu bağlamda Narsizmin bu yüzyılın başında ortaya çıkan yapısal bir problem mi olduğu yoksa 70'li yılların tipik bir problemi mi olduğu Lasch'da tam olarak belli değildir. Ona yapılan en önemli eleştiri de onun bu meseleye oldukça muhafazakâr bir açıdan

¹² Frankfurt Okulu, birçok konunun yanında Marx'ın vadettiği işçi devriminin niçin gerçekleşmediği sorusuyla da ilgilenir. Larsch'a göre, işçi devrimiyle özgür bir toplumun kurulacağı vaadi, Faşizmin ve Stalinizm yüzünden gerçekleşmemiştir. Marx işçi sınıfının zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığı iddiasındaydı. Frankfurt okulunun temsilcileri, işçi sınıfının zincirlerini kırmak yerine, "yanlış liderler" tarafından kendilerinin aldatıldıklarını saptamak zorunda kalmışlardır.

¹³ Theodor W. Adorno und Max Horkheimer, *Dialektik der Aufklärung*, 4. Auflage, Frankfurt am Main 1977, s. 108 vd.

¹⁴ Karş. Lasch, 1995, s. 307 ve s. 310.

yaklaştığı olgusudur. Onlara göre Lasch, protestan ahlakın ve babanın otoritesinin geçerli olduğu tarihsel dönemim özlemiyle bu eserini kaleme almıştır. Tanrının ve onun emirlerinin artık geçerliliğini yitirdiği bir dönemde Lasch, bilimi ve özellikle Psikanalizi Tanrı'dan uzaklaşmanın kötü sonuçlarını ispat etmeye çağırmaktadır. Ayrıca Lasch'ın aile ahlakının erozyona uğradığı tesbiti de doğru değildir. Gerçi babanın otorite, annenin bakıcı olduğu geleneksel aile tipi artık yoktur. Fakat bu, eski aile özelliklerinin tamamen yok olduğu anlamına gelmez. Yeni aile ahlakında, eski aile ahlakından izler bulmak pekâlâ mümkündür. Bu yeni aile tipinde baba artık her şeyi belirleyen, evin iç meselelerine fazla karışmayan tek otorite olmaktan çıkmış, artık ailenin tüm sorunlarıyla ilgilenen ve ailenin duygusal hayatına katılan biri olmuştur. Bu açıdan modernleşme, "beyinsiz insan" kavramıyla paralel gelişen bir şey olmayıp kendi düşünce ve eylemini denetleyebilen yeni bir insan tipinin doğmasıyla ilgilidir.

Lasch'ın modernleşmenin getirdiği sonuçlar bağlamında kabul ettiği, modern bireyin "içsel boşluğu", "babasız aile" ve bunların yerine konan kurumların beklenen fonksiyonlarını yerine getirememeleri faktörlerine ek olarak Richard Sennett, şehirlerdeki kamu yaşamının erozyona uğraması olgusunu da diğer bir önemli faktör olarak ele alır. Sennett'e göre, eskiden insanlar bireysel gelişimlerini toplumdaki diğer insanlarla yoğun bir birliktelik sayesinde -şehir meydanında, teraslarda, kafelerde- geliştirme ve farklı sosyal rolleri tecrübe etme imkânına sahipken, modern metropollerde bu manada kamu yaşamı hemen hemen yok olmuştur. Modern insan yaşamın önemli konularını diğer insanlarla tartışmak yerine, dedikodunun ve boş eğlencelerin olduğu kendi özel alanına çekilmiştir. Sennett 1986'da yazmış olduğu "Kamusal Yaşamın Çöküşü ve Sonu"¹⁵ (*Verfall und Ende des öffentlichen Lebens*) adlı eserinde kamusal hayatın nasıl çöktüğünü betimlemeye çalışır. Ona göre, geçen yüzyılın ortalarından itibaren birey, kamuoyunun taşıdığı değeri reddetmeye ve kendi özel alanına dönmeye başlamıştır. Bu gelişme savaş sonrası dönemde artık önlenemez "bireyselleştirme kültürüne" dönmüş ve bunun doğal bir sonucu olarak da kamu yaşamının içselleştirilmesi ortaya çıkmıştır. Sennett'e göre 18.yüzyılda Avrupa şehirlerinin en önemli karakteri kamuoylarının canlılığıdır.¹⁶ Toplumda insanların en fazla değer verdikleri şey birlikte yaşama olgusudur.¹⁷ Bu yüzyılın diğer önemli bir özelliği ise, kamuoyu ile özel alanın dengeli bir birlikteliğidir. Bu iki alan da kendi ifade biçimlerine sahip olup bir birey olarak vatandaşların gelişimine katkı yapmaktadırlar. Özel alan, insana kendi doğal duygu ve hisleriyle birlikte yaşamayı, kamuoyu ise insana medeni davranış şeklini ve sosyal bilinci öğretmektedir. Sennett, 18.yüzyılın sonlarına doğru özel alanla kamuoyu arasında sağlanmış olan bu dengenin bozulduğuna inanır.

¹⁵ Richard Sennett, *Verfall und Ende des öffentlichen Lebens. Die Tyrannei der Intimität*, Frankfurt am Main 1998.

¹⁶ A.g.e., s. 28 vd.

¹⁷ A.g.e., s. 329

İnsanların paylaştıkları ortak alan yok olmaya yüz tutmuş, sosyal ilişkiler yerini yavaş yavaş bireysel ilişkilere bırakmıştır. Bunun temel iki sebebi vardır. Birincisi *sanayi kapitalizmi*, ikincisi *sekülerizmdir*. İnsan varoluşunun kaynağı artık Tanrı ya da doğa değil, bizzat insanın kendisidir. Bu gerçeklik dikkatin dışardan ya da kamuoyundan,¹⁸ bireyin içsel hayatına yönelmesine sebep olmuştur. İnsanın dışsal görünümü ve dışsal davranışın kaynağı, içsel dünyasının yansımaları olarak görülmeye başlanmıştır. Birey sürekli olarak kendini toplumdan tecride devam etmiş, ünlü kişilerin taklit edilmesi safhası başlamıştır. Buna paralel olarak bireylerin gizli saklı bilgileri de sansasyonel bir şekilde kamuoyuna mal olmaya başlamıştır. İnsanlar bu gizli ve özel bilgilere sahip olabilmek için adeta casusluk yapmaya başlamışlardır. Senett bu durumu "mahremiyet terörü" (*Terror der Intimität*) olarak adlandırır.¹⁹ Ona göre, modern mahremiyet terörü - güçlü olmadığı için duygu ve heyecanın maskesine sığınan- korkak ve ürkek şahsiyetlerin oluşmasına sebep olmuştur. Modern birey çok safça, kamuoyunda bile mahremiyet aramaktadır. Bunun görüldüğü en güzel yer politikadır. Politikada içerik değerini kaybetmiş, bireysel karizma ve yetenek tek ölçüt haline gelmiştir. Medyatik imaj, savunulan görüntüden daha önemli olarak görülmeye başlanmıştır. Senett'e göre, farklı dünya görüşlerinin ve farklı fikirlerin çatışma yeri olan kamu alanı, duygu ve heyecanların anlamsız değişim formuna dönüşmüştür. Modern insan için "gerçek hayat" özel alana hapsedilmiş, toplumsal hayat bir baskı aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Senett'in eserinde de-Lasch'ta olduğu gibi- modern bireyin gücü ile güçsüzlüğü ikilemi işlenmiştir. Toplumsal değişim sürecinde, kendisini toplumsal değerlerden ve gelenekten soyutlayan birey, yeni kazandığı özgürlüğü kaldıramamakta ve kendi benliğini bulduğunu zannettiği yeni sözde birlikler oluşturmaktadır.

Senett esaslı bir kültür eleştirisi yapmasına rağmen bazı tespitlerinin de abartılı ya da isabetli olmadığını söylemek zor olmasa gerekir. Mesala Senett'in 18.yüzyıl metropol yaşamı tasviri oldukça seçici bir yaklaşımdır. Metropolin sadece bir kısmında ve bir kısım insanlar için geçerli olan olumlu özellikleri Senett genellemiştir. Mesela aynı metropollerin hırsızlık, kundaklama, can güvenliğinin tam sağlanamaması gibi olumsuz özelliklerinden hiç bahsetmemiştir. Günümüz metropollerindeki kamu hayatının olumsuz tarafları da biraz abartılı olarak verilmiştir. Senett'in analizleri 50'li yıllar için geçerli olsa bile, bugünkü metropollerde halktan ve dinamik yapıdan arındırılmış bir metropol bulmak mümkün değildir. Aksine bugün büyük şehirler, yerlisinin çok az olduğu ve durmadan değişen insan gruplarından oluşmaktadır. Bu tür yerlerde şahsiyetin gelişmesinin mümkün olmadığı tezi de oldukça genel bir tez olup yanlışlanması zor değildir. Lasch da Senett'in bazı tezlerine karşı çıkar. Ona göre, insan ilişkilerinin mahremiyeti komu yaşamını tehlikeye atmaz. İnsanlar arası ilişkiler gittikçe stratejik ve amaçsal açıdan değerlendirilmektedir. Modern dünyada rasyonel olan ön

¹⁸ Senett, 1998, s.357.

¹⁹ Senett, 1998, s.424.

plana çıkmakta, duygu ve heyecanlar, Elias'ın uygarlık teorisinde gösterdiği gibi, sürekli olarak "kulislerin arkasına" itilmektedir.

Şimdiye kadar ele aldığımız düşünürlerin modern birey hakkındaki yaklaşımları şüpheli ve olumsuzdur. Onlar, aydınlanma idealinin başarıya ulaşmadığı, özellikle aydınlanmanın sağduyuya dayanan birey ve toplum ideallerinin eksik kaldığı görüşündedirler. Modern birey, kendisini rasyonel ve öz bilince sahip bir birey olarak göstermesine karşın, "narsist" ve sağduyudan yoksun eğilimlere kapılmıştır. Bu anlamda modern bireyde herhangi bir iyileşme işareti de gözükmemektedir. Onlara göre gelecekte de bu eğilim artarak devam edecektir. Fromm, Riesman, Lasch ve Senett her biri kendi açısından modern bireyin yanıltıcı karakterini, kendi bakış açılarına göre temellendirmeye çalışmışlardır. Modernleşme süreci bireyi her ne kadar daha özgür yapmış ise de, aynı derecede de onu daha az güvenli hale getirmiştir. Modern birey aslında "en az kendi olma" (*minimal self*) hastalığından muzdariptir. Bu bireyin özgüven duygusu eksik olup, bütün enerjisini 'pozitif bir ben resmi'nin korunmasına harcamaktadır. Kendi öz benliğinin belirlenmesini, başkalarına duyulan aşırı hayranlığa bağlamıştır.

Bu kültür eleştirmenlerinin, modern birey hakkındaki yorumlarının kısmen abartılı ve olumsuz olduğu açıktır. Bunun en önemli sebebi, bu düşünürlerin zihinlerindeki ideal birey tipinin pratik yaşamda karşılığını bulunmamasıdır. Buna rağmen Fromm ve Amerikalı kültür eleştirmenleri bireyselleştirmenin önemli bir paradoksuna dikkat çekerler. Paradoks, kendisinin gittikçe daha özgür ve bağımsız olduğuna inanan bireyin, kendini durmadan değiştirmek zorunda kalmasıdır. Modern zamanın parolası, ilk defa kendimizi bağımsız bir birey olarak geliştirme imkânına sahip olduğumuzdur. Kendimizi özgür bireyler olarak görmek istemekte ve ısrarla modern kültürün bunu bize dayattığını reddetmekteyiz.²⁰ Bu tespite rağmen birçok toplumsal alanda -yukarıda sayılan düşünürler de aynı fikri paylaşmaktadır- oldukça pasif ve bağımlı bir yaşam sürmekteyiz. Televizyonlardaki eğlence programları, politikacılar, tatilimizi her dakikasına kadar organize eden tatil büroları, büyük marketler ve alışveriş merkezleri, bize kariyer ve prestij vadeden üniversiteler ve yüksekokullar, bütün bunlar aslında kendisinin daha özgür ve bağımsız olduğunu iddia eden modern bireyin ne kadar bağımlı olduğunun birer göstergesidirler. Bütün bu gerçekliklere rağmen, yukarıda adı geçen kültür eleştirmenlerinin, bireyselleştirmenin bireyi özgürleştiren yönünü unutmaları ve buna hiç değinmemeleri de ayrıca bir eksikliklerdir. Yani bireyselleştirme olgusu ya da modern birey hakkında işlemeye çalıştığımız kültür eleştirmenlerinin haklı tespit ve eleştirilerinin yanında bu sürecin olumlu yönlerini görmemeleri veya onları görmezden gelmeleri bir eksikliklerdir.

Bireyselleştirme sürecinin olumlu yönlerine kısaca ve ana hatlarıyla değinmek

²⁰ Bk. Zygmund Baumann, *Legislators and interpreters. On modernity, Post-modernity and Intellectuals*, Cambridge 1987.

gerekirse şunlar söylenebilir: Bu süreç insanın kendi benliğini, sahip olduğu ortak biz bilinci için inkâr etme ya da önemsememe durumundan kurtarmış ve bireyin öz benliğini ve kendini gerçekleştirme sürecini ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda pozitivist ve deneyci Behaviorist psikolojiyle, insanın bilinçaltı ve içgüdüsünü putlaştıran Psikonaliz psikolojinin yerini, Carl. R. Rogers ve Abraham Maslow tarafından geliştirilen Hümanist psikolojiye bırakması dikkate değer bir gelişmedir. Çünkü Hümanist psikoloji diğerlerine göre gelişen ve kendini gerçekleştiren bireye daha fazla önem vermekte onu ön plana çıkarmaktadır. Inglehart²¹, modern toplumda değerler ve normların değişimiyle birlikte bireyin kendini geliştirme, bireysel otonomi, temiz çevre, eşit haklar gibi bir takım *postmateryalist* değerlere ilgi gösterdiğini, bu açıdan bakıldığında da modern bireyin her zaman materyalist eğilimde olduğu suçlamalarının doğru olmadığını ortaya çıktığını ifade eder. Inglehart'a göre bu değişim sessiz bir devrimdir (*stille Revolution*).²² Bu sürecin getirdiği diğer bir olumlu özellik de tek türlü alem açıklaması ve gerçeklik anlayışından, pluralist bir alem ve gerçeklik anlayışına ulaşılmasıdır. Yani modern ya da postmodern toplumlar tek tip değer, kültür ve normların olduğu homojen toplumlar olmayıp birden fazla değer ve normların birlikte yaşadığı-bazen çatışarak da olsa- heterojen toplumlardır. Bunu sağlamada radikal anlamda pluralizmi ve relativizmi savunan postmodern teorinin katkısı büyüktür. Postmodern teori bütün herşeyin kendisiyle açıklandığı bir gerçeklik anlayışını şiddetle reddeder. Onlar, bir birlikten hareket etmek yerine, farklılıkları öne çıkarırlar. Kırılmalar onlar için süreklilikten daha önemli olup ruhsal ve kültürel açıdan açıklığa ve toleransa önem verirler.

ZUSAMMENFASSUNG DER KULT DES MODERNEN INDIVIDUUMS

Der Begriff des modernen Individuums und dessen Kult ist ein gesellschaftliches Resultat des Modernisierungsprozesses. Die Individualisierung und als deren Ergebnis herausgekommener Begriff des modernen Individuums wird in Bezug auf Individualisierungsprozesse unterschiedlich betrachtet. Hier wird diesbezüglich die kritische Betrachtung des Begriff des modernen Individuums ausgearbeitet. E.Fromm und Riesman sind fest davon überzeugt, dass dieser Prozess zur Ablösung der gesellschaftlichen Werte und Normen führt und damit auch Orientierungslosigkeit des Menschen. Lasch und Senett sind auch derselbe Meinung. Es ist aber festzustellen, dass die Kritiker dieses Prozesses einseitig waren und die positive Errungenschaft des Individualisierungsprozesse übersehen haben.

²¹ Bk.Rudolf Inglehart, *The silent revolution. Changing values and political styles, among western publics*, NS Princeton Uni. Press, Princeton 1977.

²² A.g.e., s. 23.

Schlüsselwörter: Das moderne Individuum, Ablösung von der sozialen Werte, Selbstverwirklichung, Gesellschaft, modernes Leben.

KAYNAKÇA

Adorno T.W. und Horkheimer, M., *Dialektik der Aufklärung*, 4. Auflage, Frankfurt am Main 1977.

Bolay, S. H., *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ankara 1990.

Baumann, Z., *Legislators and interpreters. On modernity, Post-modernity and Intellektuals*, Cambridge 1987.

Cevizci, A., *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002.

Lasch, C., *Das Zeitalter des Narzissmus*, Hamburg 1995.

Fromm, E., *Die Furcht von der Freiheit*, Frankfurt am Main 1983.

Inglehart R., *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*, NS Princeton Uni.Press, Princeton 1977.

Riesman,D., *Die einsame Masse. Eine Untersuchung der Wandlungen des amerikanischen Charakters*, Hamburg 1958.

Senett, R., *Verfall und Ende des öffentlichen Lebens. Die Tyrannei der Intimität*, Frankfurt am Main 1998.